

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Volume: 3 Issue: 12 Summer 2010

KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYATIN KRİZİ* THE CRISIS OF COMPARATIVE LITERATURE

René WELLEK**

Çev.: Adem ÇALIŞKAN***

Dünya (veya daha doğrusu dünyamız), en azından 1914 yılından beri sürekli bir kriz durumunda olmuştur. Edebiyat bilimi daha az şiddetle, sessiz biçimde aşağı yukarı aynı zamandan beri yöntem kavgalarıyla bölünmüştür. On dokuzuncu yüzyıl biliminin kesinlikleri, onun gerçeklerin birikimine ustaca inancı, bu tuğlaların büyük bilgi piramidinin inşasında kullanılacağı umudundaki her bir gerçek, onun doğal bilimlerin modeline dair nedensel açıklamasına güven, daha önce İtalya'da Croce, Almanya'da Dilthey ve diğerleri tarafından sert bir biçimde sarsılmıştı. Bunun için, son yılların hariç olduğu veyahut da edebiyat krizinin her yerde çözüme veya geçici barınak yerine ulaştığı hiçbir iddia yapılmamıştır. Buna rağmen, hedeflerimizin ve yöntemlerimizin yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Son on yılda bir çok ustanın: Van Tieghem, Farinelli, Vossler, Curtius, Auerbach, Carré, Baldensperger ve Spitzer'in hayata veda etmiş olması sembolik bir şeydir.

Çalışmamızın hassas konumunun en ciddî göstergesi, farklı bir konu maddesi ve özel bir yöntem bilimi kurmaya muktedir olamamasıdır. Ben, Baldensperger, Van Tieghem, Carré ve Guyard'ın programlı beyanlarının bu esas görevde başarısız olduğuna inanıyorum. Onlar, karşılaştırmalı edebiyatı soyut bir yöntem bilimi ile doldurdular ve onu on dokuzuncu yüzyıl gerçekçiliğinin, bilimciliğinin ve tarihsel göreceliliğinin ölü eline yatırdılar.

Karşılaştırmalı edebiyat, millî edebiyat tarihlerinin hatalı ayırımıyla mücadele etmenin harika erdemine sahiptir: O açıkça doğrudur ve sayısız ilişkiler ağı ile örülmüş tutarlı bir Batı edebiyat geleneği kavramıyla bunu desteklemek için bir yığın kanıt getirdi. Fakat ben, 'karşılaştırmalı edebiyat' ve 'genel edebiyat' arasında ayırım yapmak için Van Tieghem tarafından yapılan girişimin başarılı olduğundan kuşkuluyum. Van Tieghem'e göre, 'genel edebiyat', çeşitli edebiyatları sürükleyen akımlar ve modalarla ilgilenirken, 'karşılaştırmalı edebiyat', iki edebiyat arasındaki ilişkilerin incelenmesi ile ilgilenir. Elbette bu ayırım, oldukça savunulamaz ve uygulanamazdır. Sözgelimi, Romantik çağ buyunca tarihsel bir romanın incelenmesi 'genel' edebiyat olurken, Fransa'da Walter Scott'ın etkisi neden 'karşılaştırmalı' edebiyat düşünülün! Heine üzerine Byron'un etkisi incelemesi ile Almanya'da Byron'culuğun incelenmesi arasında neden ayırım yapacağız? 'Karşılaştırmalı edebiyat'ı edebiyatların 'dış ticareti'

* İngilizce'den çevirisi yapılan bu metin için bkz.: René Wellek, "The Crisis of Comparative Literature", *Proceedings of the Second International Congress of Comparative Literature*, ed. W. P. Friederich, I (Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1959), pp. 149-159; A.mlf., *Concepts of Criticism*, Yale University Press, New Haven and London 1969, pp. 283-295. Çeviride Gürsel Aytac'ın *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi* (1.bs., Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997, ss. 65-70) adlı eserine aldığı pasajlardan da yararlanılmıştır.

** René Wellek (1903-1995), tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de tanınan ünlü bir edebiyat teorisyenidir. "Immanuel Kant in England (1793-1838)" (1931), "The Rise of English Literary History" (1941), "Theory of Literature" (1949), "A History of Modern Criticism (1750-1950)", 2 cilt, (1955) ve "Concepts of Criticism" (1963) gibi eserleri vardır. Onun en ünlü eseri "Edebiyat Teorisi", farklı çevirmen tarafından birkaç kez dilimize çevrildiği gibi, gerek "Eleştiri Kavramları" adlı eserinden ve gerekse daha önce çeşitli dergilerde yayınlanmış makalelerinden pek çok makalesi de dilimize çevrilmiştir. Bu itibarla, akademik çevreler ve edebî çevrelerce yakından okunan bir kişidir.

***Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD. Öğretim Üyesi, E-posta: acaliskan62@hotmail.com .

incelemesine indirgeme girişimi, elbette talihsizliktir. Karşılaştırmalı edebiyat, konu maddesi ile ilişkisiz parçaların tutarsız bir grubu: Sürekli akışı kesilen ve anlamlı bütünlükten koparılan bir ilişkiler ağı olacaktır. Bu dar anlamıyla *compariste* qua *comparatiste*, sadece kaynakları, nedenleri ve etkileri inceleyecektir ve hiçbir eser bütünüyle yabancı etkilere indirgenemeyeceği veya sadece yabancı ülkelere yönelik etkinin ışık saçıcı noktası gibi düşünülemeyeceği halde, bütünlüğü içinde tek bir sanat eserini incelemek dahi engellenecektir. Benzer sınırlamaların müzik, güzel sanatlar veya felsefe tarihine empoze edildiğini düşünün! Sözgelimi, sadece Beethoven'ın Fransa'ya, Raphael'in Almanya'ya veya Kant'ın İngiltere'ye etkisi gibi bir sorular mozayikine adanmış bir kongre veyahut da bir dergi olabilir mi? Bu ilişkili disiplinler çok daha deneyimli olmuştur: Müzikologlar, sanat tarihçileri ve felsefe tarihçileri vardır ve onlar, karşılaştırmalı resim, müzik veya felsefe gibi özel disiplinlerin olmasına karşı durmazlar. Karşılaştırmalı ile genel edebiyat arasında yapay sınırlar koymak girişimi, başarısızlığa mahkumdur. Çünkü edebiyat tarihi ile edebiyat biliminin bir tek objesi vardır: Edebiyat. İki edebiyatın dış ticaretinin incelenmesi için 'karşılaştırmalı edebiyat'ı tıkamak arzusu, onu dışla, ikinci derecede yazarlarla, çevirilerle, gezi kitaplarıyla, 'aracılar'la ilişki ile sınırlar; Kısacası o, 'karşılaştırmalı edebiyat'ı sadece yabancı kaynaklar ile yazarların şöhreti konusundaki veriyi inceleyen bir alt disiplin yapar.

Sadece konu maddesini değil, aynı zamanda karşılaştırmalı edebiyat yöntemlerini ayırmak girişimi, daha dikkati çekecek biçimde başarısız olmuştur. Söylendiğine göre, Van Tieghem, karşılaştırmalı edebiyatı millî edebiyatların incelemesinden ayıran iki kıstas kurdu. O, bize, karşılaştırmalı edebiyatın şairleri kuşatan mitler ve destanlarla ilgili olduğunu ve onun önemsiz ve küçük yazarlarla önceden işgal edildiğini anlatır. Fakat tek bir millî edebiyat öğrencisinin niçin aynen yapmadığını görmek mümkün değildir: İngiltere veya Fransa'da Byron veya Rimbaud imajı başka ülkelerde çok önem vermeksizin başarılı biçimde çizilmektedir ve sözgelimi, Fransa'da Daniel Mornet veya Almanya'da Josef Nadler, bir kimsenin kısa ömürlü ve unutulmuş yazarlara tam dikkatle millî edebiyat tarihi yazılabileceğini bize göstermiştir.

Millî yanılığın, milletlerin her birinin sahip oldukları değişme düşüncelerin incelemesini kapsamaması için karşılaştırmalı edebiyatın faaliyet alanını birden bire genişletmek için Carré ve Guyard'ın son girişimleri ile bir kişi (bile) ikna edilemedi. Fransızların Almanya veya İngiltere hakkında ne düşüncelere sahip olduklarını duymak hep çok güzel olabilir – fakat böyle bir inceleme hala edebiyat bilimi midir? O daha ziyade kamuoyu için, örneğin, Amerika'nın Sesi'nde bir program direktörü ve onun diğer ülkelerdeki benzerleri için yararlı bir inceleme değil midir? O, millî psikoloji, sosyoloji ve edebiyat incelemesi gibi eski *Stoffgeschichte*'nin yeniden canlandırılmasından başka bir şey değildir. "Fransız Romanında İngiltere ve İngilizce", "İngiliz Evresinde İrlandalılar" veya "Elizabeth Devri Dramasında İtalyalılar"dan hemen hemen daha iyidir. Bununla birlikte, karşılaştırmalı edebiyatın bu yaygınlığı, sosyal psikoloji ve kültür tarihi içinde eriyen edebiyat biliminin değerini –olağan konu maddesinin verimsizliğinin kabulü anlamına gelir.

Bütün bu çabalar, ancak Van Tieghem, onun habercileri ve izleyicileri kaynakların ve etkilerin incelenmesi gibi on dokuzuncu yüzyıl pozitivistik gerçekçiliğine göre edebiyat incelemesini anladıkları için mümkündür. Onlar, kronolojik olarak bazı başka önceki esere göre motifleri, temleri, karakterleri, durumları, plotları vs. izlemenin neden olduğu aydınlanmadaki nedenselliğe inanırlar. Onlar, büyük çapta paralellikler, benzerlikler ve zaman zaman özdeşlikler elde ettiler, fakat büyük olasılıkla bir yazarın başka bir yazarı okuması veya bilmesi gerçeğini göstermenin dışında bu ilişkilerin neleri kanıtladığını pek az sorgulamışlardır. Bununla birlikte, sanat eserleri sadece kaynakların ve etkilerin bileşkesi değildir: Onlar, ham maddeleri ölü madde olmasını engelleyen ve yeni bir yapı içinde özümşenen, başka yerden elde edilen bütündür. Nedensel açıklama, sadece *regressus ad infinitum*'a yol açar ve ayrıca, edebiyatta, bir kimse herhangi bir nedensel ilişkinin ilk gereksinimini: "X olduğunda, Y olmalıdır"ı düşündüğü şeyi kurarken hemen hemen hiç eşit olmayan biçimde başarılı gibi gözükür. Ben, herhangi bir edebiyat tarihçisinin bize böyle bir zorunlu ilişkinin kanıtını verdiğinin veya vereceğinin bile farkında değilim, böyle bir nedenin izolasyonu, uyum ve anlamın kaynaklar ve etkilerle ilişkiyi kesip kesmediğimizin ihlal edildiği serbest hayal gücü ile kurulan sanat eserleriyle imkansız olmuştur.

Kaynaklar ve etkiler kavramı, elbette, karşılaştırmalı edebiyatın daha fazla sofistike doktorlarını kaygılandırdı. Örneğin, Carré'nin *Goethe en Angleterre* (Goethe İngiltere'de) adlı kitabı üzerine yorum yapan Louis Cazamian, "bu özel eylemin (aksiyonun) bu özel farkı yaratmasının hiçbir garantisi"nin olmadığını görür. O, M. Carré'nin, sadece Scott, *Goetz von Berlichingen*'i¹ çevirdiği için Goethe'nin doğrudan İngiliz romantik akımını provoke ettiği konuşmasında yanlış yaptığını tartışır. Fakat Cazamian, sadece Bergson'dan beri tanıdık olan değişim ve oluş düşüncesine yönelik bir jest yapabilir. O, Cazamian

¹ "Goethe en Angleterre, quelques réflexions sur les problèmes d'influence", *Revue Germanique*, 12 (1921), 374-75.

ile birlikte, İngiliz millî ruhunun ritminin salınımının ayrıntılı, bütünüyle doğruluğu kanıtlanmış bir teorisi anlamına gelen bireysel veya kolektif psikolojisinin incelenmesini tavsiye eder.

Benzeri şekilde Baldersperger de *Revue de littérature comparée* (Karşılaştırmalı Edebiyat Dergisi, 1921)'in ilk sayısının programlı tanıtımında edebî temler tarihini izini sürmekle meşgul olduğu edebiyat biliminin ölü sonunu gördü. O, onların asla açık ve tam dizisini kuramayacağını itiraf eder. O, Brunetière tarafından ileri sürülen katı evrimciliği de reddeder. Fakat o, edebiyat incelemesinin küçük yazarları dahil etmek için genişletilebileceği ve çağdaş değerlendirmelere dikkat edilebileceği önerisini yalnız onun yerine kullanabilir. Brunetière de başyapıt ile çok ilgilenmiştir. “Biz, Gessner’ın genel edebiyatta bir rol oynadığını, Destouches’in Molière’den daha çok Almanları büyülediğini, Delille’nin Victor Hugo’nun daha sonra olduğu gibi, devrinde mükemmel ve üstün bir şair olarak düşünüldüğünü ve Heliodorus’un muhtemelen antikitenin mirasında Aeschylus kadar çok göz önünde tutulduğunu nasıl bilebiliriz?” (s. 24). Bu yüzden yine, Baldersperger’in çaresi, küçük yazarlar ile edebî lezzetin geçmiş modalarına dikkattir. Tarihsel görecelik örtüktür: Biz ‘objektif’ edebiyat tarihi yazmak için geçmişin standartlarını incelemeliyiz. Karşılaştırmalı edebiyat, edebiyatta oyun, şey / olay değilmiş gibi, bizzat “sahnenin önünde değil, sahnelerin ardında” kurulmalıdır. Cazamian gibi Baldensperger de Bergson’un oluşuna, ebedî akıma, onun bir paralel olarak bir biyologdan alıntıladığına göre, “evrensel değişme alanına” yönelik bir jest yapar. Manifestonun sonunda, Baldensperger, ansızın karşılaştırmalı edebiyatı bir Yeni Hümanizm’in hazırlayıcısı (gibi) ilan eder. O, bizi, Voltaire’in kuşkuculuğunun, Nietzsche’nin üstün insana inancının, Tolstoy’un mistisizminin yayılışını araştırmaya: Bir millette bir klasik diye düşünülen bir kitabın diğerinde akademik olarak neden reddedildiğini, bir ülkede küçümsenen bir eserin başka yerde neden göklere çıkarıldığını bilmeye davet eder. O, bu tür araştırmaların bozulmuş insanlığı “ortak değerlerin daha az kararsız özü” (s. 29) ile techiz edeceğini ümit eder. Fakat kesin düşüncelerin coğrafi yayılımında bu tür engin araştırmalar neden insanlık mirasının bir tanımına benzer bir şeye yol açmalıdır? Ve bu tür bir ortak özün tanımı başarılı olmuş ve genellikle kabul edilmiş gibi, o, etkili bir Yeni Hümanizm anlamına gelir mi?

Son elli yılda uygulandığı kadarıyla ‘karşılaştırmalı edebiyat’ın psikolojik ve sosyal motivasyonunda bir paradoks vardır. Karşılaştırmalı edebiyat, daha çok on dokuzuncu yüzyıl biliminin dar milliyetçiliğine karşı bir tepki olarak, pek çok Fransız, Alman, İtalyan, İngiliz vs. edebiyat tarihçisinin tecrit politikasına karşı bir protesto olarak doğdu. O, sık sık kendi kendilerine milletlerin yol kavşaklarında veya en azından bir milletin sınırlarında dikilen insanlar tarafından işlendi. Louis Betz, Alman aileden New York’ta doğdu, eğitim ve öğrenim görmek için Zürih’e gitti. Baldensperger, Lothringian kökenliydi ve kesin bir yılını Zürih’te geçirdi. Ernst Robert Curtius, daha iyi Almanca-Fransızca anlamının gereğine ikna olmuş bir Alsas’lı idi. Arturo Farinelli, Innsbruck’ta öğrenim gören Trento’lu bir İtalyan, sonra biraz “irredenta” idi. Fakat bu gerçek, milletlerin sıklıkla zaman ve mekanın ateşli milliyetçilikle kaplanması ve bozulması arasında bir aracı ve gönüllü gibi hizmet etmek ister. Baldensperger’in *Une Vie parmi d’autres* (1940, gerçekte 1935’te yazılmıştır) adlı otobiyografisini okurken, biz, onun her etkinliğinin ardında vatanseverlik güdüsünü: 1914’te Harvard’da Alman protestosunu engellemede, Kopenhag’da 1915’te Brandes toplantısını reddetmede, 1920’de özgür Strasburg’a gitmede onun gururunu hissederiz. Carré’nin *Goethe in England* (Goethe İngiltere’de) konulu kitabı, Goethe’nin bütün dünyaya, özellikle de Rihineland’ın bir evladı olarak Fransa’ya ait olduğunu tartışan bir giriş içerir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Carré, Fransa’nın iki Almanya hakkında nasıl hayal beslediğini ve sonunda her zaman nasıl kandırdığını göstermeye uğraştığı *Les Écrivains français et le mirage allemand* (Fransız Yazarları ve Alman Serabı, 1947)’ni yazdı. Ernst Robert Curtius, ilk kitabı *Die literarischen Wegbereiter des neunten Frankreichs* (1918)’ini siyasal bir aksiyon, Almanya için bir direktif olarak tasarladı. 1952’de yeni baskısına yazılan bir son yazıda, Curtius, bir hayali Fransa’nın ilk kavramı ilan etti. Romain Rolland onun düşündüğü gibi yeni Fransa’nın sesi değildi. Carré gibi Curtius, bir ‘serap’ (mirage) keşfetti, fakat bu devir o, bir Fransız serabı idi. Hatta bu ilk dönem kitabında Curtius, iyi bir Avrupalı kavramını tanımladı: “Ich weiss nur eine Art ein guter Europäer zu sein: mit Macht die Sele seiner Nation haben, und sie mit Macht nähren von allem, was es Einzigartiges gibt in der Sele der anderen Nationen, der befreundeten oder der feindlichen.”² (İyi bir Avrupalı olmak için bir sanat biliyorum: Kendi milletimin ruhuna bütün gücümle sahip olmak ve ister dost ister düşman olsun onu diğer milletlerin ruhlarında bulunan yegane vasıflarla adam akıllı beslemek). Kültürel bir güç politikası önerilmiştir: Her şey sadece bir milletin gücüne hizmet eder.

Ben bu bilginlerin vatanseverliğinin iyi veya doğru veyahut da alicenap olmadıklarını iddia etmiyorum. Ben, vatandaşlık görevlerini, karar almanın, zamanımızın mücadelelerinde taraf tutmanın

² *Französischer Geist im zwanzigsten Jahr hundert* (Bern 1952), p. 237.

gereğini tanıyorum. Benim Mannheim'in bilgi sosyolojisinden, onun *Ideology and Utopia* (İdeoloji ve Ütopya)'sından haberim oldu ve motivasyon (güdüleme) kanıtının bir adamın eserini hükümsüz kılmadığını anladım. Ben bu insanları, Nazi Almanya'sındaki bilimin esas bozucularından ve bir zamanlar "karşılaştırmalı edebiyat" tabusunu iddian eden, herkesi Puşkin'in "The Golden Cockerel" (Altın Horoz) hikayesine yazdığı yazıda Washington Irving'ten "köksüz kozmopolit bir batıya secde etmeye" davet eden Rusya'daki doktrinlerden ayırmak istiyorum.

Hâlâ bu Fransa, Almanya, İtalya vs.'deki pek çok karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarının esas olarak vatanseverlik motivasyonu, tuhaf bir kültürel muhasebecilik sistemine, diğer milletler üzerinde mümkün olduğu kadar çok etki yaparak veya daha kurnazca bir milletin asimile edildiğini ve herhangi bir başkasından daha tam olarak yabancı bir ustayı anladığını tespit ederek bir milletin güvenini kazanmasına yol açar. Bu hemen hemen safça M. Guyard'ın küçük öğrenciler için hazırladığı el kitabının tablosunda gösterilmiştir: O, Ronsard İspanya'da, Cornaille İtalya'da, Pascal Hollanda'da vs. konusunda yazılmamış *tezler* için derli toplu boş kutulara sahiptir.³ Bu kültürel genişleme tipi dahi kısmen daha az övünmeye sahip olduğu kısmen de kültürel politikalarla daha az ilgili olduğu için bütünüyle ondan muaf olan Birleşik Devletler'de bulunabilir. Örneğin, yine de, mükemmel bir yardımcı *Literary History of United States* (Birleşik Devletler Edebiyat Tarihi, ed. R. Spiller, W. Thorp, et al., 1948), kaygısızca Dostoevsky'yi Poe'nun, hatta Hawthorne'un bir izleyicisi olarak iddia etti. Bir en saf su karşılaştırmacısı Arturo Farinelli, "Gl'influssi letterari e l'insuperbire dele nazoni" başlıklı *Mélanges Baldensperger* (1930)'e katkıda bulunan bir makalede bu durumu tanımladı. Farinelli, çok uygun bir biçimde kültürel zenginliklerin, şiir meselelerinde bütün alacaklı ve borçlu hesaplarının böyle ölçümlerinin saçmalığı üzerine yorum yapar. Biz, "şiirin ve sanatın kaderinin önceden belirlenmesinin sadece özel yaşam ile ruhun gizli ahengiyle gerçekleştirildiğini"⁴ unuturuz. İlginç bir makalede Prof. Chinard, edebiyatların karşılaştırılmasına "hiç borcu olmayan" ilkesini en elverişli bir biçimde söylemiş ve borçsuz ve alacaksız bir ideal dünya üzerine Rabelais'ten güzel bir pasaj alıntılanmıştır.⁵

Konu maddesi ve yöntembiliminin yapay sınır çizgisi, mekanik kaynaklar ve etkiler kavramı, kültürel milliyetçilik motivasyonu, bununla birlikte, açıkça bana karşılaştırmalı edebiyatının krizi dışında uzun süren belirtiler gibi gözüküyor.

Bütün bu üç yönde tamamen bir yeniden yönlendirme gereklidir. 'Karşılaştırmalı' ve 'genel' edebiyat arasındaki yapay sınır çizgisi terk edilmelidir. 'Karşılaştırmalı' edebiyat, bir millî edebiyatın sınırlarını aşan herhangi bir edebiyatın incelenmesi için tesis edilmiş bir terim olmuştur. Terimin gramerine üzülme ve herkesin kısaltılmış kullanımı anladığından beri onun karşılaştırmalı edebiyat incelemesi diye adlandırılmasında ısrar etmek, çok yararlı değildir. 'Genel' edebiyat, hâlâ poetika ve teoriye gönderme yapan eski yan anlamına sahiptir. Kişisel olarak isteğim, edebiyat incelemesinden veya edebiyat biliminden ve Albert Thibaudet'in teklif ettiği gibi, bireyin bunda veya bu özel dönem veyahut ülke veyahut da bir özel yazarda çok uzmanlaşmış olsa bile İngiliz felsefesi tarihi profesörü değil, tıpkı felsefe ve tarih profesörleri gibi edebiyat profesörleri olmasından bahsetmemizdir. Bereket versin hâlâ İngiliz on sekizinci yüzyıl edebiyat veya Goethe filolojisi profesörlerine sahip değiliz. Fakat konumuzun adlandırılması, en edebî anlamda kurumsal bir akademik ilgi meselesidir. Birleşik bir disiplin olarak edebiyat bilimi kavramını önemli kılan şey, dilbilimsel sınırlamalarla engellenmedi. Bu yüzden, ben, Friederich'in karşılaştırmacıların "diğer alanların, örneğin, İngiliz, Fransız, Alman ve diğer millî edebiyatların öğrencilerinin alanlarına tecavüz edemeyeceği ve cesaret edemeyeceği" görüşünü kabul edemem. Ben, ne onun tavsiyesini tutmanın ne de "birbirlerinin alanlarına girdiklerinin"⁶ nasıl mümkün olduğunu anlarım. Edebiyat biliminde mal sahibi hakkı ve tanınmış "kazanılmış hak" yoktur. Herkes, tek bir dildeki tek bir eserle sınırlanmış gibi her bir soruyu incelemek hakkına sahiptir. Herkes, tarih veya felsefe veyahut herhangi bir konuyu incelemek hakkına da sahiptir. O elbette uzmanların eleştirisinin riskini taşır, fakat bu onun almak zorunda olduğu bir risktir. Biz araştırmacılar, özel millî edebiyatlarla sınırlanmış konular üzerine yayım yapmanın yasaklanmış olmasını istemediğimiz için, elbette Chaucer'in Fransız kaynaklarını incelemekten İngiliz profesörlerini veya Corneille vs.'nin İspanyol kaynaklarını incelemekten Fransız profesörlerini engellemek istemeyiz. Zorunlu biçimde zevke, duyarlılığa ve daha geniş bakış açısı ve daha sert anlayışın yıllardır güçlü uygulamasına iyi hazırlayabilen uzmanlık-dışı alana sahip olmaksızın, sıklıkla sadece bibliyografik bilgi ve dış malumata sahip olabilen uzmanın "otorite"sini sağlamış olması da pek uzak. Araştırmamızda daha büyük bir hareketlilik ve ideal evrenselliği savunmada

³ M. F. Guyard, *La Littérature Comparée* (Paris, 1951), pp. 124-25.

⁴ 1, 273.

⁵ "La Littérature comparée et l'histoire des idées dans l'étude des relation franço-americanes", *Proceedings of the Second Congree of the International Comparative Literature Association*, ed., Werner P. Friederich, 2, (Chapel Hill, 1959), 349-69.

⁶ *Yearbook of Comparative and General Literature*, 4 (1955), 57.

varsayımsal ve küstah hiçbir şey yoktur. Bütün “ihlal edici olmayan” göstergelerle çevresi çitle örülü rezervasyon kavramı, özgür bir akıl için nahoş olmalıdır. O, “gerçeklerin / olguların” sadece altın arayıcıların iddialarına bağlayabileceğimiz altın külçeleri gibi keşfedilecek olduğunu farz eden standart karşılaştırmalı edebiyat teorisyenlerinin öğütlediği ve uyguladığı eski yöntembilimi içinde ortaya çıkabilir.

Fakat gerçek edebiyat bilimi ölü olaylar ile değil, değerler ve niteliklerle ilgilenir. Bu nedendir ki edebiyat tarihi ve eleştirisi arasında fark yoktur. Edebiyat tarihinin en basit problemi bile bir değer yargısı eylemini gerektirir. Racine’in Voltaire’i veya Herder’in Goethe’yi etkilediği gibi bir ifade, illa anlamı olacaksa, Racine ve Voltaire’in, Herder ve Goethe’nin nitelikleri hakkında bir bilgiyi ve dolayısıyla, onların geleneklerinin bağlamı hakkında bir bilgiyi, tartmak, karşılaştırmak, çözümlenmek ve esas olarak eleştirel olanı ayırt etmek için sürekli bir etkinliği gerektirir. Hiçbir edebiyat tarihi, bir seçme ilkesi ile karakterleştirme ve değerlendirme girişimi olmadan asla yazılmamıştır. Eleştirinin önemini inkâr eden edebiyat tarihçileri, bizzat bilinçsiz eleştirmendir, genellikle sadece geleneksel kıstasları devralan ve geleneksel yargıları kabul eden türemiş eleştirmendir. Bir sanat eseri, eleştirel ilkelere başvurmaksızın çözümlenemez, karakterize edilemez ve değerlendirilemez, bununla birlikte, bilinçsizce düzenlenemez ve muğlakça formüleleştirilemez. Norman Foester, “*The American Scholar*” (Amerikan Bilimi) adlı küçük kitabına uygun bir üslupla, çok ikna edici biçimde, edebiyat tarihçileri “tarihçi olmak için eleştirmen olmalıdır”⁷ demiştir. Edebiyat biliminde teori, eleştiri ve tarih kendi merkezî görevini: Bir sanat eserinin veya herhangi bir sanat eseri grubunun tanımlanmasını, yorumlanmasını ve değerlendirilmesini başarmak, el ele gider. En azından resmî teorisyenleriyle bu ortaklıktan kaçınan ve sadece kendi konuları olarak ‘gerçek ilişkiler’e, kaynaklar ve etkilere, araçlar ile şöhretlere tutunan karşılaştırmalı edebiyat, çağdaş edebiyat bilimi ve eleştirisinin büyük akışı içinde geri dönüp yolunu bulmak zorunda kalacaktır. Açıkça söylemek gerekirse, yöntemleri ve yöntembilimsel yansımalarında, karşılaştırmalı edebiyat durgun bir yer almıştır. Bu yüzyıl süresince amaçları ve yöntemleriyle oldukça çeşitli pek çok bilimsel ve eleştirel akımı – İtalya’da Croce ve izleyicilerini, Rus Biçimciliği ve onun Polonya ve Çekoslovakya’daki dalları ve gelişmelerini, Alman *Geistesgeschichte* (düşünce tarihi) ve İspanyolca konuşan ülkelerde o kadar bir yankı bulan üslûp bilimini, Fransız ve Alman Varoluşçu eleştirisini, Amerikan ‘Yeni Eleştiri’sini, Jung’un arketipçi örneklerinden esinlenen mit eleştirisini ve hatta Freud’çu psikoanalizi ve Marksizm’i düşünebiliriz: Bunlar, sınırlamaları ve ihtarları ne olursa olsun, hâlâ edebiyat bilimi incelemesinin elini kolunu bağlayan dış gerçekçiliğe / olguculuğa ve atomculuğa karşı ortak bir tepkide birleşmişlerdir.

Edebiyat bilimi, bugün öncelikle konu maddesini ve bakış açısını tanımlamak zorunda olduğu bilmek durumundadır. O, düşünceler tarihinin veya dinî ve siyasî kavramlar ile sıklıkla edebiyat incelemesine alternatifler olarak öne sürülen duygulardan ayrılmalıdır. Edebiyat biliminde ve bilhassa karşılaştırmalı edebiyatta pek çok ünlü adam, gerçekten hiç de edebiyatla ilgili değil, kamuoyu tarihi, gezginlerin raporları, millî karakter konusu ile – kısaca, genel kültür tarihi ile ilgilidir. Edebiyat incelemesi kavramı, onlar tarafından o kadar radikal biçimde genişletilmiştir ki bütün insanlık tarihi ile özdeş oluyor. Fakat edebiyat bilimi, insanın diğer etkinlikleri ve ürünlerinden ayrı bir konu olarak edebiyat incelemesine karar verilmedikçe, yöntembilimsel olarak herhangi bir ilerleme sağlayamayacaktır. Bundan dolayı biz, “edebîlik”, estetiğin merkezî konusu, sanat ve edebiyatın mahiyeti sorunu ile karşı karşıya gelmeliyiz.

Böyle bir edebiyat bilimi kavramında, edebî sanat eseri, bizzat zorunlu odak noktaları olacaktır ve biz, bir sanat eserinin yazarın psikolojisi veya toplumun sosyolojisi ile ilişkilerini incelediğimizde, farklı sorunları incelediğimizi tanyacağız. Ben, sanat eserinin yazma zamanında yazarın zihinsel süreçlerinden, keza onun zihnini biçimlendiren etkilerden bütünü ile farklı olan katmanlı bir göstergeler ve anlamlar yapısı olarak kavranabileceğini tartışmışım. Yazarın psikolojisi ve sanat eseri arasında, bir yanda yaşam ve toplum, diğer yanda estetik obje arasında haklı olarak ‘ontolojik’ bir boşluk adı verilen şey vardır. Ben, sanat eserinin incelenişine “içsel” (intrinsic) ve onun yazarının zihni, toplum vs. ile ilişkisinin incelenişine de “dışsal” (extrinsic) adını vermekteyim. Yine de bu ayırım, türsel ilişkilerin göz ardı edilmesi veya küçümsenmesi gerektiği veyahut da içsel incelemenin sadece Biçimcilik veya hiçbir şey ifade etmeyen estetikçilik olduğu anlamına gelemmez. Tam olarak göstergelerin ve anlamların katmanlı yapısının dikkatli bir şekilde halledilme düşüncesi, muhteva ve şeklin eski ikiliğini aşmaya çabalar. Bir sanat eserinde genellikle ‘muhteva’ veya ‘fikir / düşünce’ denilen şey, anlamları yansıtan ‘dünyasının bir parçası olarak sanat eserinin yapısında birleşmiştir. Sanatın insanla ilişkisini inkâr etmek veya tarih ile biçimsel inceleme arasına bir bariyer çekmek aklımdan bile geçmez. Ben, Rus Biçimcileri ve Alman *Stilforscher* (üslûp araştırmacıları)ndan öğrenmeme rağmen, edebiyat incelemesini ne ses, nazım ve

⁷ Chapell Hill, 1929, p. 36.

kompozisyon aletlerinin incelenmesi ile ne de telaffuz ve sözdizim öğeleri ile sınırlamak istemem. Edebiyatı dil ile eşit tutmayı da istemem. Kanımca, bu bilimsel öğeler, sözde, iki en alt katmanı: Ses katmanını ve anlam birimlerinin katmanını oluştururlar. Fakat onlardan, herhangi bir tek dilbilimsel öge ile veya herhangi bir dış süsleyici biçim ögesiyle hiç örtüşmeyen bir durumlar, karakterler ve olaylar 'dünya'sı meydana çıkar. Yegâne doğru görüş, bana, sanat eserini çeşitli bir bütünlük olarak, bununla birlikte, anlamları ve değerleri ima eden ve zorunlu kılan bir göstergeler yapısı olarak gören kararlı bir 'bütüncül' görüş gibi gözüküyor. Hem görececi bir antikacılık hem de dışsal bir Biçimcilik, edebiyat incelemesini gayri insanileştiren yanlış girişimlerdir. Eleştiri, edebiyat biliminden çıkarılamaz ve çıkarılmamalıdır.

Eğer teori, eleştiri ve eleştiri tarihine doğru bu tür bir değişim ve kurtuluş, böyle bir yeniden yönlendirme gerçekleşirse, motivasyon sorunu da kendiliğinden çözülecektir. Biz yine de vatanperver ve hatta milliyetçi kalabiliriz, fakat borç ve kredi sistemi sorun yaratacaktır. Kültürel yayılma konusunda aldatıcı görünüş, tıpkı edebiyat bilimi ile dünyayı yeniden uzlaştırma hakkındaki aldatıcı görünüşler gibi yok olabilir. Burada, Amerika'da bir bütün olarak diğer karşı kıyı Avrupa'ya bakınca, biz kökünden kopma ve manevî sürgün pahasına kazanmış olsak bile, belli bir mesafeyi kolayca elde edebiliriz. Fakat edebiyatı kültürel *prestij* savaşına bir kanıt veya bir dış ticaret malı veyahut da millî psikolojinin bir göstergesi olarak anlamazsak, insanın erişebildiği yegane gerçek objektifliği elde edeceğiz. O, yansız bir bilimcilik, yansız bir görecelilik ve tarihselcilik değil, asıllarındaki objelerle bir karşılaşma: tutkusuz, fakat çözümlenmeye ve nihayet değer yargısına götürecektir çok içten bir inceleme olacaktır. Sanat ve şiirin mahiyetini, onun insanın ölümlülüğü ve kaderine karşı zaferini, yeni bir hayal dünyası yaratışını kavrar kavramaz, millî kibirlenmeler yok olacaktır. Onun tüm çeşitliliğiyle insan, evrensel insan, her yerdeki ve her devirdeki insan ortaya çıkar ve edebiyat bilimi antik bir geçmiş, millî kar-zarar hesabı, hatta ilişkiler ağının bir haritası olmasına son verir. Edebiyat bilimi, sanatın kendisi gibi bir hayal gücü eylemi ve böylece de en yüce insanî değerlerin koruyucusu ve yaratıcısı olur.